

TDRI

รายงานที่ตีพิมพ์

ฉบับที่ 114
เมษายน
2558

การวิเคราะห์ผลกระทบ
ในการออกกฎหมาย

ผู้สรุป

วีรวิทย์ ไพบูลย์จิตต์อาร์

บรรณาธิการบริหาร

จิรากร ยิ้มไพบูลย์วงศ์

กองบรรณาธิการ

วัฒนา กาญจนานิจ

ออกแบบ

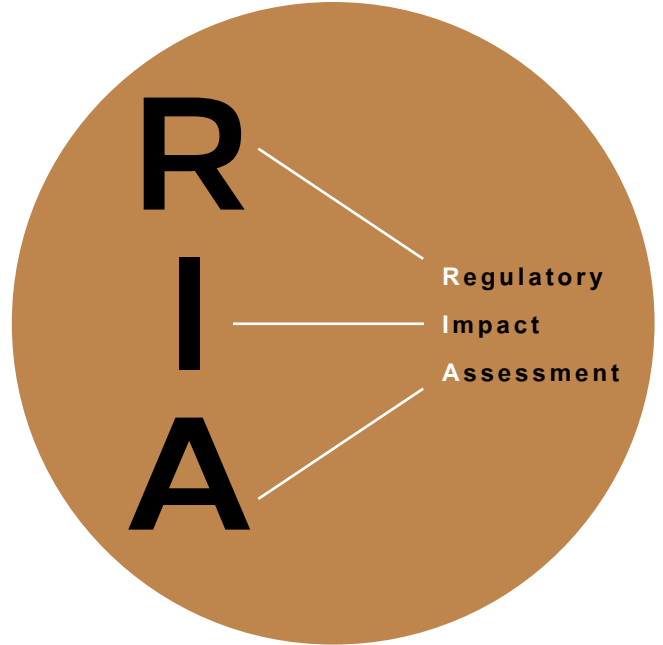
wrongdesign

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) ได้เผยแพร่ “รายงานที่ดิอาร์ไอ” (มีชื่อเดิมว่า “สมุดปกขาวที่ดิอาร์ไอ”) มาตั้งแต่เดือนสิงหาคม 2536 โดยคัดสรรกลั่นกรองงานวิจัยต่างๆ มานำเสนออย่างเรียบง่าย เพื่อจุดประกายให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์

“รายงานที่ดิอาร์ไอ” มีโอกาสรับใช้สังคมไทยเป็นระยะๆ แบบรายสัปดาห์ อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมือง และสังคมในปัจจุบันเป็นไปอย่างรวดเร็วและซับซ้อนขึ้น “รายงานที่ดิอาร์ไอ” จึงจะมาพบกับผู้อ่านเป็นรายเดือน ด้วยเนื้อหาที่แน่นกระชับ และนำเสนอเรื่องราวต่างๆ อย่างเรียบง่ายแบบเป็นมิตรต่อความสนใจใคร่รู้ของผู้อ่านทั่วไป

นอกจากนี้ จะมีการนำงานวิจัยจำนวนหนึ่งซึ่งมีแนวคิดเกี่ยวข้องกับมาจัดทำเป็น “รายงานที่ดิอาร์ไอ ฉบับพิเศษ” เป็นครั้งคราวด้วย

ที่มา: บทสรุปสำหรับผู้บริหาร รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์ผลกระทบในการออกกฎหมาย (Regulatory Impact Analysis) โดย เตือนเด่น นิคมบริรักษ์ วีรวิทย์ ไพบูลย์จิตต์อาร์ และ ณัฐฐนิตา เลอพิลล์แบร์ด สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย เสนอต่อ สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา เมื่อเดือนธันวาคม 2557

การวิเคราะห์ผลกระทบในการออกกฎหมาย

กฎหมายเป็นเครื่องมือสำคัญที่รัฐบาลสามารถใช้เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการกำหนดนโยบาย ในอดีตที่ผ่านมากระบวนการออกกฎหมายยังขาดการกลั่นกรองที่ดี ทำให้มีการตรากฎหมายจำนวนมากที่ไม่มีประสิทธิภาพ อีกทั้งการออกกฎหมายส่งผลกระทบต่อทั้งรัฐ เอกชน และประชาชน และต่อการพัฒนาประเทศทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการปกครอง ผู้กำหนดนโยบายในหลายประเทศ จึงหันมาให้ความสำคัญกับการปฏิรูปกฎหมาย และกระบวนการในการออกกฎหมายเพื่อที่จะให้ได้มาซึ่งกฎหมายที่มีคุณภาพ

การประเมินผลกระทบของกฎหมาย (Regulatory Impact Assessment หรือ RIA) เป็นกระบวนการที่ใช้ในการตรวจสอบและประเมินผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการออกกฎหมาย ซึ่งการทำ RIA มีเป้าประสงค์หลักสองประการ

คือ (1) เพื่อพัฒนากระบวนการในการกำหนดกฎกติกาในการกำกับดูแลของภาครัฐ และ (2) เพื่อปรับปรุงคุณภาพของกฎระเบียบของภาครัฐให้มีคุณภาพ เนื่องจากกระบวนการในการจัดทำ RIA ให้ความสำคัญแก่การเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีส่วนได้เสียมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนข้อมูลกับหน่วยงานภาครัฐที่มีดำริที่จะจัดทำกฎหมายขึ้นมา และกำหนดให้หน่วยงานของรัฐต้องชี้แจงเหตุผลและความจำเป็นในการออกกฎหมาย ตลอดจนผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ซึ่งทำให้กระบวนการพัฒนากฎหมายมีความโปร่งใสและรอบคอบมากขึ้น ในขณะที่เดียวกัน กระบวนการดังกล่าวสามารถช่วยให้กฎหมายที่ภาครัฐกำหนดขึ้นมานั้นมีคุณภาพที่ดีขึ้นเพราะได้ผ่านการซักถาม ชี้แจง ถกเถียง ตลอดจนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อมูลจากหลายภาคส่วนแล้ว ดังนั้น ร่างกฎหมายที่ผ่านการทำ RIA ที่สมบูรณ์แบบจะมีแรงต้านน้อยเนื่องจากได้รับการยอมรับจากกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องแล้วในระดับหนึ่ง

ประสบการณ์ในการนำระบบ RIA มาใช้ในนานาประเทศชี้ให้เห็นว่า การออกแบบ “กระบวนการ” ในการจัดทำ RIA ให้ถูกต้องมีความสำคัญมากกว่าความแม่นยำของเทคนิคที่ใช้ในการประเมิน กระบวนการทำ RIA ที่ดีนั้นจะต้องให้หน่วยงานที่เป็นผู้เสนอกฎหมายเห็น RIA เป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพของกฎหมายอย่างแท้จริงมิใช่เป็นเพียง “ขั้นตอน” ที่ต้องทำตามกฎระเบียบเท่านั้น มิฉะนั้นแล้วการประเมินจะมีลักษณะ “ขอไปที” ทำให้รายงานไม่มีคุณภาพ ไม่สามารถชี้ประโยชน์ได้ตามเจตนารมณ์

สำหรับวิธีการประเมินในเชิงเทคนิคนั้น การสรรหาเทคนิคการประเมินที่ทันสมัยแต่ซับซ้อนมิใช่การประเมินที่ดีหากหน่วยงานที่ต้องทำการประเมินยังขาดประสบการณ์และความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการประเมินดังกล่าว ดังนั้น สำหรับประเทศที่มีการนำ RIA มาใช้เป็นครั้งแรก ควรมีการกำหนดกรอบและวิธีการในการประเมินผลกระทบของกฎหมายที่ง่าย ชัดเจน ไม่ควรเป็นการตั้งคำถามกว้างๆ ให้หน่วยงานราชการตีกรอบและกำหนดวิธีการในการจัดทำรายงานเอง ซึ่งหมายความว่า จะต้องต้องมีหน่วยงานกลางที่กำหนดรายละเอียดของรูปแบบและวิธีการในการทำ RIA ในระดับปฏิบัติเพื่อให้มีมาตรฐานกลางของรายงานดังกล่าว

อนึ่ง RIA เป็นเพียงส่วนหนึ่งของกระบวนการออกกฎหมาย ดังนั้น ผลการประเมิน RIA เพียงลำพังนั้นไม่เพียงพอต่อการตัดสินใจในการตรากฎหมาย อย่างไรก็ตาม RIA เป็นเครื่องมือที่ดีในการปรับปรุงคุณภาพของการตัดสินใจทั้งด้านการเมืองและการบริหารจัดการ อีกทั้งช่วยเพิ่มความรับผิดชอบของหน่วยงานภาครัฐและปรับปรุงความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องให้กับกระบวนการออกกฎหมาย สิ่งหนึ่งที่ควรตระหนักคือ ไม่มีรูปแบบ RIA ที่ถูกต้องที่สุด (correct model for RIA) แนวทางที่เหมาะสมที่สุดในการปฏิรูปกฎหมายควรขึ้นอยู่กับลักษณะรูปแบบทางการเมือง การปกครอง วัฒนธรรม และสังคมของแต่ละประเทศ

การวิเคราะห์ผลกระทบของการออกกฎหมายของประเทศในกลุ่มประเทศ OECD

ประเทศสมาชิกองค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (Organization for Economic Cooperation and Development หรือ OECD) มีการนำ RIA มาใช้ในการกลั่นกรองกฎหมายอย่างแพร่หลายในปี พ.ศ. 2538 โดยกำหนดเป็นเกณฑ์การตรวจสอบการตัดสินใจด้านกฎหมาย (OECD Reference Checklist for Regulatory Decision Making) ซึ่งอยู่ในรูปแบบของคำถามทั้งหมด 10 ข้อที่หน่วยงานที่เสนอกฎหมายต้องตอบเพื่อที่จะให้เกิดความชัดเจนเกี่ยวกับความจำเป็นในการตรากฎหมายและผลกระทบของกฎหมายต่อภาครัฐ ธุรกิจ และประชาชน ทั้งนี้ประเทศไทยได้นำ checklist ดังกล่าวมาปรับปรุงเป็น “หลักเกณฑ์ในการตรวจสอบความจำเป็นในการร่างกฎหมาย” ซึ่งมีทั้งหมด 10 ข้อ ในปี พ.ศ. 2548 อย่างไรก็ตาม ความเข้มข้นในการนำ RIA มาใช้ในแต่ละประเทศของ OECD มีความแตกต่างกัน ใน 3 มิติ คือ

1. ระดับของกฎหมายที่ต้องทำ RIA ประเทศ OECD โดยส่วนมากจะนำ RIA มาใช้กับกฎหมายระดับพระราชบัญญัติ และกฎหมายในระดับรองลงมา แต่บางประเทศจะเลือกเฉพาะกฎหมายที่มีนัยสำคัญในเชิงเศรษฐกิจหรือสังคมเท่านั้น
2. เนื้อหาสาระของรายงาน RIA รายงาน RIA อาจมีรูป

แบบและรายละเอียดข้อมูลและความเข้มข้นของบทวิเคราะห์ความคุ้มค่าที่แตกต่างกันสำหรับกฎหมายที่มีนัยสำคัญต่อเศรษฐกิจหรือสังคมที่แตกต่างกัน จึงควรที่จะมีการระบุที่ชัดเจนว่า กฎหมายประเภทไหนต้องการ RIA ที่มีรายละเอียดและบทวิเคราะห์ที่สมบูรณ์อย่างน้อยเพียงใดเพื่อที่จะให้มีความชัดเจนต่อผู้ที่มีหน้าที่ในการจัดทำรายงานดังกล่าว

3. กระบวนการและขั้นตอนในการจัดทำ RIA เพื่อให้รายงาน RIA มีความน่าเชื่อถือและมีความรอบคอบและสมบูรณ์ บางประเทศจะให้ความสำคัญแก่กระบวนการจัดทำ RIA ที่โปร่งใส ประสิทธิภาพในประเทศสมาชิกหลายประเทศ พบว่า ความสำเร็จในการจัดระบบ RIA นั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ทั้งปัจจัยทางการเมืองที่ต้องให้การสนับสนุน ความพร้อมของหน่วยงานที่ต้องทำ RIA ความพร้อมของข้อมูลที่ต้องใช้ในการประเมิน ฯลฯ

ขั้นตอนในการทำ RIA สามารถแบ่งได้เป็น 2 ขั้นตอน ขั้นแรกคือการประเมิน “ความจำเป็นในการออกกฎหมาย” ขั้นที่สองคือ การประเมิน “ความคุ้มค่าของกฎหมายเมื่อเทียบกับทางเลือกอื่นๆ” ซึ่งจะต้องมีวิธีการในการคำนวณและเปรียบเทียบต้นทุนและผลประโยชน์ของทางเลือกต่างๆ เพื่อที่จะตัดสินใจว่าควรหรือไม่ควรที่จะมีการออกกฎหมายดังกล่าว หรือควรที่จะมีมาตรการอื่นทดแทนเพื่อแก้ไขปัญหา

ก่อนที่จะมีการเก็บข้อมูลเพื่อประเมินผลกระทบของกฎหมายควรมีการศึกษาวิเคราะห์ความจำเป็นในการมีกฎหมายนั้นๆ โดยการ (ก) วิเคราะห์ลักษณะของปัญหาที่ทำให้จำเป็นต้องออกกฎหมาย และ (ข) วิเคราะห์ความสามารถในการบังคับใช้กฎหมายเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว สำหรับข้อมูลที่ใช้ในการเปรียบเทียบผลประโยชน์และต้นทุนในการออกกฎหมายและการใช้เครื่องมืออื่นๆ สามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ ข้อมูลเชิงปริมาณ และข้อมูลเชิงคุณภาพ ซึ่งการวิเคราะห์ผลประโยชน์และต้นทุนที่มีการใช้อย่างแพร่หลาย ได้แก่ การวิเคราะห์ผลประโยชน์และต้นทุนในการออกกฎหมาย (Benefit-Cost Analysis หรือ BCA) การวิเคราะห์ต้นทุนในการออกกฎหมายอย่างเดียว (Cost-Effectiveness

Analysis หรือ CEA) และการวิเคราะห์ Multi-Criteria Analysis (MCA)

อนึ่ง การออกกฎระเบียบในการกำกับดูแลของภาครัฐย่อมมีผู้ได้ประโยชน์และผู้เสียประโยชน์ แต่การวิเคราะห์ผลประโยชน์และต้นทุนโดยทั่วไปมักไม่ได้ให้ความสำคัญกับประเด็นว่าใครได้ประโยชน์และใครเสียประโยชน์ หากแต่มุ่งเป้าไปที่ผลประโยชน์สุทธิว่าเป็นบวกหรือเป็นลบเท่านั้น ทำให้กฎหมายบางฉบับที่อาจมีผลดีในภาพรวมต่อเศรษฐกิจ หากแต่ก่อปัญหาให้แก่กลุ่มผู้มิได้ประโยชน์บางส่วนได้รับการอนุมัติ การวิเคราะห์ผลประโยชน์และต้นทุนในลักษณะดังกล่าวมุ่งเป้าไปที่ประเด็นของประสิทธิภาพในเชิงเศรษฐกิจมากกว่าประเด็นเชิงสังคม ในกรณีดังกล่าว จึงควรมีการระบุแนวทางการบรรเทาหรือเยียวยาภาระต้นทุนหรือค่าใช้จ่ายแก่ผู้เสียประโยชน์ ซึ่งมีวิธีการที่หลากหลาย โดยแยกได้เป็น 4 วิธี คือ (1) การให้เงินชดเชย (2) การให้ความช่วยเหลือเพื่อบรรเทาความเดือดร้อน (3) การให้ระยะเวลาในการปรับตัว และ (4) การให้ข้อยกเว้นจากข้อบังคับของกฎหมาย การเลือกทางใดทางหนึ่งขึ้นอยู่กับภาระทางการคลังที่รัฐต้องแบกรับและผลกระทบต่อเศรษฐกิจและสังคมโดยรวม

การศึกษาประสบการณ์ในการบังคับใช้ RIA ในประเทศกำลังพัฒนาและประเทศอุตสาหกรรมใหม่

การศึกษาประสบการณ์ในการนำ RIA มาใช้ในประเทศกำลังพัฒนาและประเทศอุตสาหกรรมใหม่ พบว่า ประเทศที่ประสบความสำเร็จในการปฏิรูปกระบวนการขั้นตอนในการออกกฎหมายนั้นต้องมีปัจจัยที่สนับสนุนบางประการ *ประการแรก* การปฏิรูปกฎหมายซึ่งมี RIA เป็นเสาหลักนั้นจะต้องมีเป้าหมายในการดำเนินการที่ชัดเจน มิใช่เป็นไปตามกระแสความนิยมในต่างประเทศ หรือมาจากการผลักดันของกลุ่มบุคคลหรือหน่วยงานที่ไม่ได้มีอำนาจในการกำหนดนโยบายของประเทศ

ประการที่สอง เนื่องจาก RIA เป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพของการกำกับดูแลของภาครัฐที่มีความซับซ้อนสูงจึงยากที่จะกระตุ้นให้มีการผลักดันในวงกว้าง ด้วย

เหตุผลดังกล่าวจึงจำเป็นต้อง “พ่วง” RIA เข้ากับโครงการการปฏิรูปเศรษฐกิจ สังคม หรือ ส่วนราชการในระดับประเทศที่ได้รับการผลักดันโดยรัฐบาล

ประการที่สาม เพื่อที่จะให้การปฏิรูปหรือการทบทวนกฎหมายสอดคล้องกับความจำเป็นของภาคธุรกิจ การประสานงานและความร่วมมืออย่างใกล้ชิดระหว่างภาครัฐกับภาคเอกชนเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่ง กรณีศึกษาต่างประเทศแสดงให้เห็นว่า ประเทศที่ได้รับการจัดอันดับว่าเป็นประเทศที่นำลงทุนจากการมีกระบวนการและขั้นตอนทางราชการที่เอื้อต่อการประกอบธุรกิจ เช่น สิงคโปร์ ฮองกง และเกาหลีใต้ล้วนมีสถาบันที่เอื้อต่อการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐกับภาคเอกชนในการปรับปรุงคุณภาพของกฎระเบียบของภาครัฐที่มีประสิทธิภาพ

ประการสุดท้าย RIA เป็นเครื่องมือที่ต้องการข้อมูลและความเชี่ยวชาญในการนำมาใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งประเทศกำลังพัฒนาไม่มีความพร้อม ดังนั้น ประเทศกำลังพัฒนาไม่สามารถคาดหวังว่าจะผลักดันให้การนำ RIA มาใช้จากการออกกฎระเบียบโดยปราศจากการเตรียมพร้อมด้านข้อมูล การฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง และการวางระบบการตรวจสอบและติดตามกระบวนการจัดทำ RIA เพื่อที่ไม่ให้การทำรายงาน RIA เป็นเพียงการ “กากบาท” ว่า “ได้ดำเนินการแล้ว” โดยไม่มีสาระสำคัญที่เป็นประโยชน์ในการตัดสินใจเกี่ยวกับการออกกฎระเบียบในการกำกับดูแลของภาครัฐแต่อย่างใด สิ่งที่สำคัญคือการกำหนดแผนงานที่ระบุขั้นตอนต่างๆ ที่ต้องดำเนินการที่เป็นรูปธรรมเพื่อที่จะพัฒนาขีดความสามารถในการนำ RIA มาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้จริง

แนวทางการปฏิบัติในการประเมินผล RIA ในประเทศไทย

ประเทศไทยมีกฎหมายที่กำหนดให้หน่วยงานราชการต้องชี้แจงเหตุผลและความจำเป็นในการมีกฎหมายตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 แต่ข้อกำหนดดังกล่าวมีสถานภาพเป็นเพียงระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ซึ่งมีเป้าหมายในการอำนวยความสะดวกและเพิ่มประสิทธิภาพของฝ่ายบริหารในการพิจารณาร่างกฎหมายเท่านั้น ต่อมาเมื่อประเทศไทยก้าว

เข้าสู่ยุคทองทางเศรษฐกิจได้มีความพยายามที่จะถ่วงถ่วงและปรับปรุงคุณภาพของกฎหมายเพื่อมิให้เป็นอุปสรรคต่อการประกอบธุรกิจของเอกชน โดยในปี พ.ศ. 2534 ครม. ได้มีมติเห็นชอบหลักเกณฑ์และแนวทางการพิจารณากฎหมายเพิ่มเติมซึ่งกำหนดให้หน่วยงานราชการต้องชี้แจงความจำเป็นในการสร้างขั้นตอนใหม่ๆ ขึ้นมา ได้แก่ การขอใบอนุญาตเพื่อทำกิจการอย่างหนึ่งอย่างใด ว่ามีความจำเป็นเพียงไร และสร้างภาระแก่ภาคเอกชนมากน้อยเพียงใดด้วย

หลังจากที่ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่มาจากตัวแทนของประชาชนในวงกว้างในปี พ.ศ. 2540 ก็มีพัฒนาการในการปรับปรุงกระบวนการในการถ่วงถ่วงคุณภาพของกฎหมายอีกครั้ง เนื่องจากมีการกำหนดแนวนโยบายพื้นฐานของรัฐทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคมและการกำหนดสิทธิพื้นฐานของประชาชนใหม่ๆ จำนวนมากจึงต้องมีการ “สังคายนา” กฎหมายที่มีอยู่ว่าสอดคล้องกับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญใหม่หรือไม่ โดยมีการจัดตั้งคณะกรรมการปรับปรุงกฎหมายเพื่อการพัฒนาประเทศไทยในปี พ.ศ. 2544 เพื่อดำเนินการ คณะกรรมการดังกล่าวได้ยุบเลิกกฎหมายจำนวนหนึ่ง และได้ออกหลักเกณฑ์ในการตรวจสอบความจำเป็นในการตรากฎหมายที่เป็นมาตรฐานสากลคือ OECD Reference Checklist for Regulatory Decision Making รวมทั้งมีการจัดตั้งคณะกรรมการพัฒนากฎหมายขึ้นมา ในสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาเพื่อรับผิดชอบเรื่องการพัฒนากฎหมายอย่างต่อเนื่อง

พัฒนาการของการออกกฎหมายของประเทศไทยก้าวไปอีกขั้นหนึ่ง เมื่อรัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ. 2540 กำหนดให้ประชาชนซึ่งเป็นผู้มีสิทธิเลือกตั้งสามารถเข้าชื่อเพื่อเสนอกฎหมายได้ จากเดิมที่คณะรัฐมนตรีและสมาชิกวุฒิสภาเท่านั้นที่สามารถเสนอกฎหมายได้ แนวคิดดังกล่าวได้รับการสนับสนุนในรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2550 ซึ่งกำหนดให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมายซึ่งมีลักษณะเป็นองค์กรที่อิสระจากฝ่ายบริหารขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ในการช่วยเหลือประชาชนในการเสนอกฎหมายรวมทั้งเสนอให้มีการปรับปรุงกฎหมายต่างๆ ที่มีอยู่เดิมและร่างกฎหมายใหม่ที่อยู่ในกระบวนการพิจารณาของรัฐสภาด้วย

แม้ ประเทศไทยจะมีวิวัฒนาการในการพัฒนา

กฎหมายมากกว่าสองทศวรรษ แต่ยังไม่ได้มีการทบทวนกฎหมายครั้งใหญ่ดังเช่นในเกาหลีใต้ เวียดนาม หรือเม็กซิโกที่มีการไล่กฎหมายฉบับฉบับ และในส่วนของกระบวนการประเมินผลกระทบของกฎหมายหรือ RIA นั้น แม้จะมีเกณฑ์ที่เป็นมาตรฐานสากลแต่คุณภาพของรายงานที่จัดทำขึ้นจริงในทางปฏิบัติยังไม่เป็นไปตามมาตรฐานสากลด้วยเหตุผลหลายประการดังนี้

ประการแรกซึ่งมีความสำคัญที่สุด การจัดทำรายงานผลกระทบของกฎหมายในประเทศไทยมีเฉพาะในขั้นตอนที่มีร่างกฎหมายออกมาแล้ว ทำให้หน่วยงานราชการที่เป็นผู้เสนอกฎหมายมีเป้าประสงค์ที่จะให้มีการตรากฎหมายดังกล่าวอย่างรวดเร็วที่สุด จึงมองว่าการจัดทำรายงานดังกล่าวเป็นเพียง “อุปสรรค” ที่ทำให้การตรากฎหมายล่าช้าจึงดำเนินการในการจัดทำรายงานแบบ “ขอไปที” เพียงเพื่อให้เป็นไปตามข้อกำหนดของระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีในการเสนอร่างกฎหมายต่อ ครม. เท่านั้น มิได้หวังผลใดๆ ในการที่จะใช้กระบวนการดังกล่าวในการปรับปรุงกฎหมาย ด้วยเหตุผลดังกล่าว การทำรายงานประเมินผลกระทบของกฎหมายของไทยจึงมีลักษณะที่เรียกว่า “tick the box” หรือ “กากบาท” ว่าได้ “ทำแล้ว” เท่านั้น

ประการที่สอง การจัดทำรายงานการประเมินผลกระทบของกฎหมายของไทยยังจำกัดเฉพาะกฎหมายที่เป็นพระราชบัญญัติเท่านั้นทำให้มีกรอบการบังคับใช้ที่จำกัดมากเนื่องจากกฎระเบียบที่มีผลกระทบต่อธุรกิจหรือประชาชนโดยส่วนมากจะเป็นกฎหมายรองมากกว่ากฎหมายหลักซึ่งไม่ได้ผ่านการกลั่นกรองของสภานิติบัญญัติ เช่น ประกาศกระทรวงซึ่งรัฐมนตรีเจ้ากระทรวงสามารถออกได้เอง หรือประกาศต่างๆ ของหน่วยงานกำกับดูแลรายสาขา เช่น หน่วยงานกำกับดูแลกิจการโทรคมนาคม พลังงาน หรือขนส่งซึ่งล้วนมีผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อผู้ประกอบการและผู้บริโภคในสาขานั้นๆ การประเมินผลกระทบเฉพาะสำหรับร่างกฎหมายหลักซึ่งมีสารบัญญัติที่ค่อนข้างกว้างทำให้ไม่สามารถประเมินผลได้ผลเสียที่เป็นรูปธรรมได้

ประการที่สาม ประเทศไทยยังขาด “คู่มือการประเมินผลกระทบของกฎหมาย” ซึ่งกำหนดรายละเอียดวิธีการในการจัดทำรายงานประเมิน เช่นในบางประเทศ หน่วยงาน

กลางจะทำ “แบบฟอร์มสำเร็จรูป (template)” ในการประเมินผลกระทบโดยให้หน่วยงานที่เสนอกฎหมายกรอกข้อมูลรายละเอียดลงในแบบฟอร์มเท่านั้น เพื่อให้การประเมินเป็นไปตามมาตรฐาน อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี คณะผู้วิจัยมีความเห็นว่า การมีคู่มือการประเมินผลกระทบของกฎหมายที่ละเอียดจะไม่สามารถปรับปรุงคุณภาพของกฎหมายได้หากยังไม่มีมาตรการแก้ไขกระบวนการในการจัดทำรายงานผลกระทบตามเหตุผลประการแรกและสอง

ประการที่สี่ กระบวนการในการจัดทำรายงานผลกระทบของกฎหมายของไทยยังขาดกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้เสียและของสาธารณชน ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการจัดทำรายงานผลการประเมินกฎหมายที่ดี ทั้งนี้เนื่องมาจากประเทศไทยยังขาดกฎหมายว่าด้วยการรับฟังความเห็นสาธารณะที่กำหนดกรอบวิธีการในการจัดทำความคิดเห็นที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งหมายถึงการจัดทำเวทีที่ผู้เสนอกฎหมายและผู้ที่มีส่วนได้เสียหรือประชาชนสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลและความเห็นระหว่างกันได้อย่างสร้างสรรค์ มิใช่เป็นการเสนอร่างกฎหมายโดยหน่วยงานราชการฝ่ายเดียว หรือการรับฟังความเห็นแบบกว้างๆ โดยไม่ได้มีการกำหนดประเด็นที่ต้องการจะรับฟังความคิดเห็นที่ชัดเจน และมีได้มีการนำเสนอข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับประเด็นนั้นๆ เพื่อที่จะให้การแสดงความคิดเห็นอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลเชิงประจักษ์มิใช่การคาดคะเนหรืออารมณ์

ประการที่ห้า ประเทศไทยยังขาดหน่วยงานที่ตรวจสอบคุณภาพของรายงานการประเมินผลกระทบของกฎหมาย ทำให้คุณภาพของรายงานไม่ได้มาตรฐานสากล

จากประเด็นปัญหาทั้ง 5 ประการตามที่ได้กล่าวมาแล้ว คณะผู้วิจัยเห็นว่า การปรับปรุงระบบการทำ RIA ในประเทศไทยเพื่อให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นนั้นจะต้องเริ่มจากกระบวนการในการทำ RIA ก่อนที่จะลงรายละเอียดเกี่ยวกับเนื้อหาสาระ ข้อเสนอแนะในส่วนนี้จึงแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ (1) ข้อเสนอแนะเพื่อปรับปรุงกระบวนการในการทำ RIA (2) ข้อเสนอแนะเพื่อปรับปรุงกรอบและเนื้อหาของ RIA ที่เหมาะสมกับขีดความสามารถของหน่วยงานราชการและข้อจำกัดของข้อมูลของไทย และ (3) ข้อเสนอแนะยุทธศาสตร์ในการผลักดัน RIA ให้เกิดขึ้นจริงในทางปฏิบัติ

(1) ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับกระบวนการในการทำ RIA

ปัจจัยที่สำคัญที่สุด คือ (1) การทำ RIA ในช่วงระยะเวลาที่ถูกต้อง (2) การมีวิธีการในการรับฟังความคิดเห็นจากผู้มีส่วนได้เสียที่เหมาะสม และ (3) การประสานงานใกล้ชิดกับภาคเอกชน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

- กระบวนการและขั้นตอนในการประเมินผลกระทบของกฎหมาย

คณะผู้วิจัยเห็นว่า ควรมีการกำเริบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการประเมินผลกระทบของกฎหมายเพื่อให้มีการจัดรับฟังความคิดเห็นทั้งหมด 3 ครั้ง โดยครั้งแรกเป็นการประเมินก่อนที่จะมีการร่างกฎหมาย เพื่อให้มีการตรวจสอบความจำเป็นในการออกกฎหมาย ทางเลือกต่างๆ และเพื่อให้แนวทางในการกำกับดูแลหรือควบคุมของภาครัฐตามที่ระบุไว้ในกฎหมายมีความเหมาะสม กล่าวคือ เป็นประโยชน์โดยรวมต่อสาธารณะ

เมื่อมีการร่างกฎหมายแล้ว ควรมีการจัดทำการประเมินผลกระทบของกฎหมายอีกสองครั้ง เพื่อประเมินทางเลือกในการกำกับดูแล โดยการประเมินในขั้นตอนนี้จะเป็นการเปรียบเทียบผลประโยชน์และต้นทุนของทางเลือกต่างๆ และเพื่อประเมินร่างกฎหมายในภาพรวม

- การรับฟังความคิดเห็น

เนื่องจากกระบวนการและขั้นตอนในการรับฟังความคิดเห็นสาธารณะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการจัดทำรายงานผลกระทบของกฎหมาย เพื่อที่จะให้กฎหมายที่จัดทำขึ้นมานั้นอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลที่ครบถ้วนและรอบด้าน จึงต้องมีรายละเอียดเกี่ยวกับการดำเนินการมากกว่าที่ปรากฏในระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการรับฟังข้อคิดเห็นของประชาชน พ.ศ. 2548 ซึ่งเป็นระเบียบที่ออกแบบมาเพื่อใช้กับการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในกรณีของโครงการขนาดใหญ่ของภาครัฐ มิใช่ในการจัดทำร่างกฎหมาย

หลักการที่สำคัญในการรับฟังความคิดเห็นของสาธารณชนในการจัดทำกฎหมายที่กำหนดขึ้นโดย OECD มีทั้งหมด 8 ข้อ ได้แก่

1. การรับฟังความคิดเห็นสาธารณะจะต้องเป็นข้อบังคับ

โดยไม่มีข้อยกเว้นและไม่ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของหน่วยงานราชการใดๆ

2. การรับฟังความคิดเห็นต้องดำเนินการก่อนที่จะมีการร่างกฎหมาย
3. การรับฟังความคิดเห็นจะต้องมีแนวทางในการดำเนินการในรายละเอียดที่เป็นรูปธรรมในรูปแบบของ “คู่มือ” การจัดรับฟังความคิดเห็นสาธารณะที่ออกแบบโดยหน่วยงานกลาง
4. ประชาชนทุกคนสามารถเข้าร่วมได้
5. ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะหรือข้อมูลใดๆ ที่ได้รับจากเวทีการแสดงความเห็นจะต้องมีการบันทึกไว้และต้องเผยแพร่แก่สาธารณชนทางเว็บไซต์
6. หน่วยงานที่เสนอกฎหมายจะต้องตอบข้อคิดเห็น หรือข้อซักถามต่างๆ ที่ได้รับต่อทั้งสาธารณะและต่อผู้ที่แสดงความเห็นนั้นๆ เป็นลายลักษณ์อักษร
7. ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะ และข้อมูลใดๆ ที่ได้รับจะต้องบันทึกไว้ในรายงานผลกระทบของกฎหมายด้วย
8. มีหน่วยงานกลางที่ตรวจสอบคุณภาพของการรับฟังความคิดเห็นสาธารณะของหน่วยงานราชการต่างๆ

คณะผู้วิจัยเห็นว่า เพื่อให้จะให้กระบวนการในการร่างกฎหมายมีความโปร่งใสและได้รับข้อมูลที่ครบถ้วนและรอบด้าน ควรมีการร่างระเบียบว่าด้วยการรับฟังความคิดเห็นสาธารณะที่มีบทบัญญัติที่สอดคล้องกับหลักการที่เป็นมาตรฐานสากล

ในขณะเดียวกัน คณะผู้วิจัยเห็นว่า อาจพิจารณาที่จะปรับปรุง พ.ร.บ. วิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 โดยเพิ่มบทบัญญัติว่าด้วยการ “ออกกฎ” (rule making) ของหน่วยงานราชการ ซึ่งมีรายละเอียดเกี่ยวกับกระบวนการและขั้นตอนในการออกกฎที่โปร่งใส ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการออกกฎหมายรองทุกฉบับ

- การประสานงานใกล้ชิดกับภาคเอกชน

ประเทศที่ได้รับการจัดอันดับว่านำลงทุนมากที่สุด เพราะมีกระบวนการในการกำกับดูแลที่เป็นมิตรต่อภาคธุรกิจ เช่น สิงคโปร์ ฮองกง และเกาหลีใต้ นั้น ล้วนมีสถาบัน

ที่เอื้อต่อการร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชนในการปรับปรุงกฎหมายที่มีคุณภาพ คณะผู้วิจัยเห็นว่า โครงสร้างของคณะกรรมการของหน่วยงานที่จะจัดตั้งขึ้นมาเพื่อรับผิดชอบในการส่งเสริมและกำกับระบบการประเมินผลกระทบของกฎหมายที่กล่าวมาแล้วนั้น ควรประกอบด้วยภาคเอกชน ภาคประชาชน และภาครัฐในสัดส่วนที่เท่ากันเพื่อที่จะให้การปฏิรูปกฎหมายเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของทุกภาคส่วนอย่างแท้จริง

(2) ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับเนื้อหาของกฎหมาย

ข้อเสนอเกี่ยวกับสาระของรายงาน RIA สามารถแบ่งได้เป็น 2 ส่วน ส่วนแรกเป็นข้อเสนอแนะเกี่ยวกับขอบเขตของข้อบังคับในการจัดทำรายงานผลกระทบของกฎหมายว่าควรที่จะครอบคลุมกฎหมายใดบ้าง เพื่อที่จะให้การประเมินมีประสิทธิภาพสูงสุดโดยคำนึงถึงข้อจำกัดของทรัพยากรด้านบุคลากรและทักษะในการจัดทำรายงานดังกล่าว ส่วนที่สองเป็นข้อเสนอแนะเกี่ยวกับเนื้อหาของสาระของรายงานในส่วนของการประเมินผลกระทบของกฎหมายซึ่งต้องอาศัยเทคนิคในการจัดทำรายงานมากกว่าควรมีโครงสร้างหรือรูปแบบในการประเมินอย่างไร

- ขอบเขตในการประเมินผลกระทบของกฎหมาย

กฎหมายในปัจจุบันกำหนดให้มีการจัดทำ การประเมินผลกระทบของกฎหมายเฉพาะสำหรับร่างกฎหมายใหม่ที่มีการพิจารณาโดยคณะรัฐมนตรีเท่านั้น ไม่ครอบคลุม (1) การแก้กฎหมายเดิม (2) ร่างกฎหมายที่เสนอโดยภาคประชาชน และ (3) กฎหมายลำดับรอง เช่น พระราชกฤษฎีกา ประกาศกระทรวง หรือระเบียบต่าง ๆ ของหน่วยงานราชการที่มีผลกระทบต่อประชาชนและภาคธุรกิจ

คณะผู้วิจัยเห็นว่า เนื่องจากประเทศไทยยังไม่มีประสบการณ์ในการประเมินผลกระทบของกฎหมายเท่าใดนัก จึงควรที่จะจำกัดกรอบในการประเมินเฉพาะสำหรับกฎหมายในระดับพระราชบัญญัติ หากแต่ควรรวมถึงการปรับแก้กฎหมายด้วย

อย่างไรก็ดี คณะผู้วิจัยเห็นว่า เนื่องจากกฎหมายลำดับรองบางประเภทมีผลกระทบโดยตรงและผลกระทบที่

มีนัยสำคัญต่อการประกอบธุรกิจโดยตรง เช่น ประกาศของหน่วยงานกำกับดูแลในรายสาขา เช่น หน่วยงานกำกับดูแลกิจการโทรคมนาคมและวิทยุโทรทัศน์ (คณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ หรือ กสทช.) กิจการพลังงาน (คณะกรรมการกำกับกิจการพลังงาน หรือ กกพ.) กิจการขนส่ง (กรมการขนส่งทางบก ทางน้ำ และ ทางอากาศ) กิจการการธนาคาร (ธนาคารแห่งประเทศไทย) และกิจการประกันภัย (คณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบกิจการประกันภัย หรือ คปภ.) จึงเห็นควรให้กฎระเบียบของหน่วยงานกำกับดูแลรายสาขา ต้องมีการจัดทำ การประเมินผลกระทบของกฎหมายด้วยเช่นกัน

อนึ่ง ที่ผ่านมา คณะกรรมการกำกับกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กทช.) ได้เคยมีการออกระเบียบว่าด้วยการจัดทำ การประเมินผลกระทบของกฎกติกากำกับดูแลขององค์กรในปี พ.ศ. 2549 หากแต่ระเบียบดังกล่าวกลับถูกยกเลิกในปี พ.ศ. 2555 เมื่อมีการพิจารณาว่าหน่วยงานมิได้ปฏิบัติตามระเบียบที่ตนเองได้กำหนดไว้

- เนื้อหาสาระของรายงานในส่วนของการประเมินผลกระทบของกฎหมาย

คณะผู้วิจัยมีความเห็นว่า เนื่องจากประเทศไทยยังไม่มีประสบการณ์ในการประเมินผลกระทบของกฎหมายที่จำกัด จึงควรเลือกรูปแบบการประเมินที่ค่อนข้างง่ายในเบื้องต้น เพื่อให้หน่วยงานราชการสามารถปฏิบัติได้ ตัวอย่างเช่น

- เลือกที่จำกัดการประเมินผลกระทบเฉพาะใน 2 มิติ เช่น ต่อต้นทุนในการประกอบธุรกิจ สิทธิของประชาชน สิ่งแวดล้อม ความเสี่ยงของการทุจริตคอร์รัปชัน ฯลฯ
- กำหนดรูปแบบและวิธีการที่ชัดเจนในรูปแบบของแบบฟอร์มสำเร็จรูป (template) เช่น ในกรณีของการคำนวณต้นทุนของกฎหมายต้องมีการกำหนดประเภทของต้นทุนที่ต้องคำนวณ เช่น ต้นทุนของหน่วยงานราชการ ซึ่งประกอบด้วยค่าจ้างพนักงานของหน่วยงานราชการ ค่าอุปกรณ์ ค่าสถานที่ เป็นต้น รวมทั้งมีการกำหนดค่ามาตรฐานที่ใช้ในการคำนวณ

เช่น อัตราส่วนลด (discount rate) จำนวนปีที่ใช้ในการคำนวณในการประมาณการผลดีผลเสียในอนาคต อัตราแลกเปลี่ยน วิธีการถ่วงน้ำหนักผลประโยชน์หรือต้นทุนแต่ละประเภท เป็นต้น อนึ่ง ในปัจจุบันมีบริษัทที่ปรึกษาที่จัดทำ spreadsheet สำเร็จรูปในการคำนวณต้นทุนเหล่านี้แล้ว

- การประเมินผลประโยชน์อาจใช้การประเมินในเชิงคุณภาพในเบื้องต้น โดยให้ความสำคัญแก่ข้อมูลที่ได้รับจากการจัดรับฟังความเห็นจากสาธารณชนเป็นหลักเพื่อที่จะให้การวิเคราะห์และประเมินผลกระทบมีความสมบูรณ์ครบถ้วน ไม่เบี่ยงเบน

(3) ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับยุทธศาสตร์ในการผลักดันให้เกิดการปฏิรูประบบ RIA

การศึกษาประสบการณ์ในต่างประเทศพบว่า ประเทศที่ประสบความสำเร็จในการวางระบบการประเมินผลกระทบของกฎหมายล้วนมีองค์ประกอบที่สำคัญดังนี้

- (1) *การพัฒนาหรือปรับปรุงระบบการประเมินผลกระทบของกฎหมายเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปประเทศ* ในประเด็นนี้ คณะผู้วิจัยเห็นว่าความล้มเหลวในการนำระบบการประเมินผลกระทบของกฎหมายมาใช้ในอดีตเกิดจากการที่ระบบการประเมินฯ ดังกล่าวมิได้เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูประบบราชการของประเทศ และมีได้เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายที่รัฐบาลให้ความสำคัญ หากเป็นเช่นนั้น โอกาสที่จะผลักดันให้การปฏิรูประบบการประเมินผลกระทบของกฎหมายในปัจจุบันมีค่อนข้างมากจากกระแสของการปฏิรูปประเทศไทยสืบเนื่องมาจากวิกฤติทางการเมืองซึ่งเกี่ยวข้องกับปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน การเสนอให้มีการนำระบบการประเมินกฎหมายที่มีประสิทธิภาพเป็นหนึ่งในปัจจัยที่สามารถสร้างภูมิคุ้มกันต่อการทุจริตคอร์รัปชันได้โดยตรง ทั้งนี้ อาจพิจารณาให้รายงานประเมินผลกระทบของกฎหมายเป็นเอกสารที่ต้องใช้ในกระบวนการนิติบัญญัติของรัฐสภาเพื่อให้มีการนำรายงานไปใช้ในทางปฏิบัติ

- (2) *การพัฒนากระบวนการประเมินผลกระทบของกฎหมายมีเป้าหมายที่ชัดเจน ตรวจสอบได้* คณะผู้วิจัยเห็นว่า ในเบื้องต้น ประเทศไทยอาจกำหนดเป้าหมายในการพัฒนากฎหมาย คือ เพื่อให้ประเทศไทยได้รับการจัดลำดับในรายงาน Ease of Doing Business ที่ธนาคารโลกจัดทำขึ้นทุกปี ดังเช่นหลายประเทศที่ได้ศึกษาไว้ในบทที่ 3 ประสบการณ์ในการบังคับใช้ RIA ในประเทศกำลังพัฒนาและประเทศอุตสาหกรรมใหม่ ในรายงานฉบับสมบูรณ์ แม้ดัชนีดังกล่าวจะให้ความสำคัญเฉพาะแก่ความสะดวกรวดเร็วในการประกอบธุรกิจในประเทศเท่านั้น แต่การได้รับการจัดอันดับที่ดีขึ้นย่อมเป็นผลดีต่อทั้งภาพลักษณ์ของประเทศและต่อภาคเอกชนในภาพรวม

- (3) *มีหน่วยงานกลางที่รับผิดชอบในการส่งเสริมติดตามและตรวจสอบการประเมินผลกระทบของกฎหมายโดยเฉพาะ* คณะผู้วิจัยเห็นว่า ประเทศไทยจำเป็นต้องมีหน่วยงานที่มีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการประเมินผลกระทบของกฎหมายโดยเฉพาะ เพื่อที่จะจัดทำคู่มือในการจัดทำรายงานผลกระทบของกฎหมาย กำหนดขั้นตอนในการรับฟังความเห็นของสาธารณะที่เป็นมาตรฐานกลาง ฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานราชการต่าง ๆ ตรวจสอบคุณภาพของรายงาน ตลอดจนกระบวนการในการรับฟังความเห็นว่าเป็นไปตามมาตรฐานขั้นต่ำที่กำหนดไว้

อนึ่ง เนื่องจากหน่วยงานที่ทำหน้าที่ดังกล่าวต้องมีความเชี่ยวชาญในการทำ RIA โดยเฉพาะและที่สำคัญจะต้องเป็นหน่วยงานที่มีความเป็นอิสระจากฝ่ายบริหารและส่วนราชการที่มีความประสงค์ที่จะผลักดันกฎหมายรวมทั้งเป็นหน่วยงานที่ได้รับความไว้วางใจจากสาธารณชนว่ามีความเป็นมืออาชีพอีกด้วย หน่วยงานกลางที่รับผิดชอบเรื่องการทำกับ ติดตาม ตรวจสอบ RIA อาจเลือกวิธีการในการว่าจ้างสถาบันหรือองค์กรภายนอกที่มีองค์ความรู้ให้ดำเนินการแทนได้